

Scheppen en schuren – debat met Talpstra - Inleiding

Willem Zijlstra

Over de Magische kwaliteit van Kunst

Allereerst een kort fragment uit één van mijn favoriete films “American Beauty” uit 1999. : 59.19 – 01.01.51 (Kevin Spacey komt niet in beeld)

“Ik moet onthouden. Soms is er zoveel schoonheid....op de wereld....dat ik 't niet aankan en mijn hart bezwijkt er onder.”

Ricky, die door iedereen als een freak wordt bekeken, geeft met zijn pure verlangen naar schoonheid een alternatief voor de lege, erotische, brute, materialistische en egocentrische wereld van de Amerikaanse cultuur om hem heen.

“Op die dag beseftte ik dat er een heel leven achter de dingen zat, en een ongelooflijk weldadige kracht die me zei dat er geen reden was om bang te zijn.”

Voor Ricky is het zien van dat ordinaire dansende plastic zakje een magische openbaring! Via dat zakje ontdekt hij de meerwaarde van het leven.

van dergelijke magie, daar staat de Bijbel bol van.

Maar dan wel eerst twee definities van dat begrip ‘Magisch’:

- 1) wat met toveren te maken heeft (via tovenarij de werkelijkheid manipuleren)
- 2) onderdelen uit de werkelijkheid met een bovennatuurlijke betekenis , meta-fysisch.

Bij velen van ons zal het woord ‘magie’ in de eerste betekenis van dit woord rode vlekken in de hals geven: toveren? Daar willen we ons verre van houden. En terecht. Zelfs in onze verrationaliseerde wereld zijn er zat ‘boze geesten’ die gebruik willen maken van de magische/ betoverende kwaliteit van b.v. Kunst.

Kunstwerken zijn tekens met betekenis. Voor mij heeft werkelijke kunst die ertoe doet een magische – bovennatuurlijke betekenis: Die betekenis gaat soms ons begrip te boven. Ze geeft ons een dieper inzicht in de betekenis van de wereld om ons heen en ze kunnen inzicht geven in het meta-fysische.

Nogmaals: ik begrijp heel goed dat we ons als christenen verre willen houden van tovenarij. Een manipuleren van hogere machten d.m.v. trucs. Het gaat dan om kwade machten die zich via een menselijke handeling toegang verschaffen tot onze wereld om haar te beschadigen. Wat mij betreft is de destructie van afgodsbeelden (Baal en Astarte) terecht!
Maar zoals kwade machten via een beeld naar binnen kunnen komen, zo kan ook Gods heilige kracht spreken via een geheiligd kunstwerk.

De Bijbel staat vol met voorbeelden van krachtige - magische tekens.

- Mozes met zijn staf op het water
- de koperen slang als geneesmiddel
- modder nodig op de ogen van de blinde
- And what about de Magiërs ((Gr.: Magoi !) uit het Oosten: zij vonden door de stand van de sterren de weg naar de Messias!

Wij noemen deze momenten van bovennatuurlijk ingrijpen “een wonder” - bovennatuurlijk: magisch dus.

Eén van de mooiste voorbeelden in het evangelie staat in Matt.9:21. De magische mantel van Jezus. Alleen het aanraken van die mantel bewerkt al genezing. Niet omdat die mantel kracht heeft, maar omdat hij de kracht van Jezus doorgeeft. (Onlangs zag ik die ‘Heiligen Rok’ in Trier, althans men beweert dat de mantel in deze glazen sarcofaag de mantel van Jezus is. Toch wel even heel bijzonder)

De vraag is dus niet òf er geen bovennatuurlijke machten om ons heen zouden kunnen zijn, maar of die krachten geheiligd zijn, of ze uit Gods Geest voortkomen.

Voor niet-westerse culturen zijn bovennatuurlijke machten vaak volstrekt vanzelfsprekend. In onze westerse cultuur hebben we iedere vorm van bovennatuurlijkheid weg-gerationaliseerd, ge-ontmythologiseerd. Sinds de verlichting (kan een titel ironischer zijn?) wordt ieder wonder weggezet als mythe. Dat heeft ons een volledig materiële wereld opgeleverd, een kille- ontzielde wereld waar we uiteindelijk niet in kunnen leven. Charles Taylor spreekt in dit verband in zijn boek ‘A secular Age’ (blz. 77) over een ‘dis-enchanted world’. En hij noemt de Reformatie (ik zeg dit als Protestant) de motor achter deze ‘onttovering’. Een opstap dus naar een verrationaliseerde, gesecculariseerde wereld!

De beeldenstorm

Beelden kunnen gaan spreken. Eén van de mooiste voorbeelden waarin dit letterlijk gebeurt, is het moment waarop Franciscus zijn roeping te verstaan krijgt. In het vervallen kerkje van Damiano (1205) spreekt de geschilderde Christus plotseling tot hem: ‘herstel mijn kerk’. Franciscus neemt het eerst letterlijk en gaat het kerkje opknappen. Maar het blijkt een veel grotere roeping: de complete Katholieke kerk is aan een opknapbeurt toe!

In het protestantse wereldbeeld is een sprekend beeld onmogelijk. De ezel van Bileam kan spreken, maar een schilderij spreken?.....onmogelijk

In dit proces van onttovering speelt de beeldenstorm een essentiële rol.

Dit Forum- debat is ontstaan n.a.v. een artikel dat ik schreef in ND over de beeldenstorm. Vorig jaar augustus was het immers 450 jaar geleden dat een meute de katholieke kerken binnendrong en de beelden vernietigde.

Maar sprekende beelden passen niet in de wereld van Sola Scriptura.

In zijn boek 'Protestantse kerken, hun pracht en hun praal', gaat Reinerus Steensma voor het gemak voorbij aan het feit dat het bij vrijwel alle kerken die hij bejubelt gaat om katholieke kerken die tijdens de beeldenstorm geript zijn van alle 3D-kunst en de plafondschilderingen van de Grote Kerk in Naarden die Steensma laat zien werden met kalk overschilderd! De ernstige kerkbanken, de strenge orgelpijpen en een enkele kansel met ingetogen houtsnijwerk ervoor in de plaats stellend.

Dat alles werd en wordt gedaan met een beroep op het tweede gebod: geen beelden maken! Talpstra schreef: "na het lezen van Deutr.4 denk ik dat die onttoverde wereld een godsgeschenk is".

Hoe verhouden beelden zich met het verbod uit Exodus 20:4 en Deutronomium 5: 8 ? Iedere keer blijkt uit de contexten dat het gaat om de cultus van aanbidding van die beelden. Dát is verboden, het worden concurrenten van JHWH! Dus het gouden kalf moet vernietigd worden. Maar de koperen slang moet worden gezien om te genezen: hoe magisch wil je het hebben?. Het gaat niet om het verbod op het maken van beelden, het gaat om het verbod op het maken van beelden om die te aanbidden. Het tweede concilie van Nicea (787) maakt een helder onderscheid: schilderijen/ iconen van Jezus en heiligen moet je eren –net zoals je je ouders moet eren- (Proskunesis), maar God alleen mag je aanbidden (Latreia).

Voor mij als gelovige, spreken de bomen en de wolken en de golven van Gods onmetelijke scheppingskracht. (lees Psalm 8). Dat maakt het tot een metafysische beleving, een magische beleving. Daar wordt ik iedere dag opnieuw door bemoedigd. Maar mijn buurman ziet alleen maar hout, water..... een vriend van me dichtte ooit: grote mensen zien niet meer, voor hen is water H2O.

Eigenlijk zijn kunst en religie het enige gebied waarin ons is toegestaan om op zoek naar de waarheid in onze materialistische wereld nog het meta- fysische ter sprake te brengen.

. Maar pas op: is de geest die uit het beeld spreekt een heilige-, of een boze geest? Welke geest spreekt uit de met diamanten beplakte schedel van Damien Hirst die duizenden mensen betoverd heeft? Welke magische invloed gaat er uit van al die beelden die over jonge mensen worden uitgestort via internet. Wij leven in een beeld- cultuur en staan bloot aan een voortdurende beïnvloeding door reclames, Games, twitterkreten,..... Ze vormen hun beeld van hoe de wereld in elkaar zit, hoe ik er als mens uit zou moeten zien, wat geluk is. Het is een magische schijnwereld.

Ik verlang er naar heilige beelden te creëren die krachtig Gods stem laten horen en die mensen erbij bepaald hoe Hij ze bedoeld had, wat Waarheid is, wat Liefde is.

George Steiner spreekt van Trans-Lucency ("the ideal of translucent reception is, exactly, that of the messianic" blz. 138). Licht doorlatend, net als het glas in lood in de Gotische Kathedralen.

Slot

Twee dagen geleden sprak ik een vriend die me vertelde dat hij iemand ontmoet had die hij tijdens een gesprek had gevraagd: maar hoe ben jij tot geloof gekomen? Ze vertelde dat ze 12 jaar geleden op een conferentie was geweest en daar het kunstwerk Agnus Dei had gezien. Dat had haar zó aangesproken dat ze ter plekke besloten had haar slapende geloof uit haar kinderjaren te activeren! Een ontroerend voorbeeld.

Ik denk dat Protestantse kerken (waar ikzelf ook toe behoor!) zich gruwelijk tekort hebben gedaan door al deze beelden te excommuniceren. Wij leven in een beeldcultuur en 60 % van de Nederlander is beelddenker. (Simon Shama zegt in een interview over zijn nieuwe boek over portretten: 'we leven in een post- tekst wereld. Statistisch is het een gegeven dat jongeren(tussen 13 en 19 jr) 11 minuten lezen en 4 uur en 27 minuten TV kijken en bezig zijn met social media), Oma leest 1.21 uur en kijkt 3.54 TV) Dagelijks worden we overspoeld met beelden, beelden die ons beïnvloeden. Geest van commercie, idolaterie van gebotoxte ideaalbeelden en verheerlijking rond rijkdom/succes/ schoonheid/ heldhaftigheid/ individualisme.

Ik verlang naar geheiligde kunst die in haar magische kwaliteit Gods licht van liefde en waarheid toont. Daar mogen wij, als Christen-kunstenaars, ons voor laten gebruiken, in samenwerking met alle kerken.